

שנת 937 לספירה בישיבת סורא בבבל

מחשבת ישראל/ חינוך ממלכתי דתי

רב סעדיה גאון - ההוגה היהודי הראשון

אמונות ודעות: ספר ההגות השיטתי הראשון בארון הספרים היהודי

ספר פורץ דרך שייתן מענה לדורנו הנוצר באמצעות כלי הבינה המלאכותית Microsoft Designer. התמונה מתארת את החידוש שיש בספרו של רס"ג כספר השיטתי הראשון במחשבת ישראל, ואת ההתעניינות של קהל האנשים שמעוניינים לברר את האמונות שלהם לאור ריבוי הספקות מול דעות אחרות מהיהדות.

מאת ירון אלמוג

החומש ותרגם אותו לערבית, והתמודד עם מוסלמים בהבנת כתבי הקודש."

בחיבורו המונומנטלי "ספר האמונות והדעות", רס"ג הציג לראשונה תורת אמונה יהודית שיטתית המבוססת על ראיות והגיון. הוא סבור ששלושת מקורות הדעת של האדם הם החושים – כלומר הניסיון והידע שאנו צוברים מחושינו, המדע והשכל – ההנחות ההגיוניות שהן מעין "אקסיומות" שדרךן מנתח האדם את מה שהוא חווה בחושים, וה"דעת הכרחית" כלומר החשיבה שלנו, ההיסקים הלוגיים שאנו עושים על סמך שני מקורות המידע הראשונים. מקור הדעת הרביעי הוא המסורת, או מה שרס"ג מכנה: "ההגדה הנאמנת". באמצעים אלו מנסה להוביל אותנו רס"ג להכרה באמונות היסוד של היהדות. (רס"ג) (אורבאך, 1971) (שביד, 2009)

למחנכים ולצעירים אשר מעוניינים לבנות את זהותם היהודית.

ואכן רס"ג עצמו מעיד: "וראיתי בני אדם כאלו טבעו בימי הספקות, וכבר כסו אותם מימי השבושים, ואין צולל שיעלה אותם ממעמקיהם ולא שוחה שיחזיק בידם וימשם. והיה אצלי ממה שלמדני אלקי מה שאוכל לסמוך אותם בו, וביכלתי ממה שחננני מה שאשימהו להם למסעד". חלק מהדוברים ציינו את תחושת הרוממות שאחזה בהם כשראו שרס"ג שבע המחלוקות והפולמוסים זוכה לרגע נחת והכרה במפעל הכתיבה החשוב שלו.

"רס"ג אינו מפסיק לחדש ולבסס את היהדות בדורו", אמר אחד מתלמידיו המובהקים, "הוא ערך את אחד הסידורים הקדומים ביותר, עמד כחומה בצורה מול התקפות הקראים על היהדות, פירש את

אמש נערכה ברוב עם בסורא אשר בבל חגיגה להשקת ספרו של רב סעדיה גאון "אמונות ודעות". רבים רצו להיות הראשונים אשר ישמעו את נאומו של רס"ג על ספרו החדש. קשה להעביר בכתב את ההתרגשות הרבה ואת ההערצה שלה זכה רס"ג באירוע חגיגי זה. חכמי ארץ ישראל, בבל ומצרים שלחו את ברכתם וציינו את ייחודו של הרגע ההיסטורי שבו יוצא לראשונה ספר הגות שיטתי אשר מתמודד עם ספקות האמונה של הדור. נכון שהתנ"ך וספרות חז"ל כוללים התייחסויות רבות לנושאי הגות ומחשבה, אך זהו הספר הראשון שבו נושאים במחשבה היהודית נידונים באופן מסודר ושיטתי. הורים רבים ציינו את החשיבות של ספר אשר יתמודד עם תופעת ספקות האמונה והדתל"שיות וייתן כלי משמעותי

טור דעה

רס"ג כמנהיג פורץ דרך במפעליו הספרותיים

תלמיד חכם שפרץ דרכים חדשות במקצועות התורה השונים.
התמונה מתארת את הידע החדש שרס"ג ביסס בתוך התורה עצמה וכיצד הידע הזה השקף את לומדי התורה בדורו ובהמשך.
נוצר באמצעות כלי הבינה המלאכותית Microsoft Designer

מאת ירדן אלמוג

קשה להפריז בחשיבותו של רס"ג כדמות מרכזית בהגות היהודית. למעשה, רס"ג פרץ דרך כמעט בכל תחום שעסק בו. כבר בגיל עשרים הוא חיבר את "אגרון" – ספר בלשני שהוא מעין מילון עברי. הוא כלל בו את שורשי המילים של השפה העברית. כפי שכותב ומצטט א' אורבאך: "הספר, שנכתב ערבית, הכיל אף הקדמה כתובה עברית, הנמצאת אף היא בידינו, וממנה ניתן לנו לראות אהבת הגאון לשפה העברית, וכן את שאיפתו להפוך אותה לשפה חיה ששוח ישחו בו עם אלוהינו בצאתם ובכואם". רס"ג חי בתקופה שבה אחד האתגרים הגדולים של היהדות היה התמודדות עם הקראים. התנועה הקראית התעוררה במאה השמינית והייתה מרכזית מאוד בתקופת רס"ג. אחד ממנהיגיה החשובים היה ענן. רס"ג היה הראשון שיצא נגדם בשצף קצף וחיבר את "ספר תשובות נגד ענן", אשר בו נעזר במגוון טיעונים והוכחות נגד התפיסה הקראית אשר מצודדת רב בתורה שבכתב ומתנגדת לתורה שבעל פה. הקראים כעסו עליו כל כך עד שהתפרצו לביתו ושרפו את כתביו.

בתקופתו של רס"ג היהדות הותקפה בצורה קשה על ידי כופרים שונים, וביניהם חייו הבלכי מהעיר בלך שבפרס. הוא הוציא ספר עם מאתיים טענות נגד התורה. רס"ג פרסם שורה של ספרי פולמוס שבהם התמודד באומץ ובתבונה עם טענות חייו וטענות פילוסופיות שקמו בתקופתו על ידי אחרים. עיקר מפעלו בספר אמונות ודעות הוא להציג באופן שיטתי כיצד האמונה היהודית מתיישבת עם השכל ועם החשיבה הפילוסופית. הוא עורך הבחנה חשובה בין המצוות השמעיות – המצוות שלא היינו מקיימים אלמלא ניתנו בתורה, לבין המצוות השכליות – שהשכל מבין אותן ואף מודה בהן מעצמו. ההבחנה הזו תשמש הוגים רבים שיבואו אחריו.

הסידור שערך רס"ג הוא אחד הסידורים הקדומים שאנו מכירים ומטרתו היא לשמור על טהרת הנוסח של התפילות, ובייחוד אלו שתקנו לזמן הגלות. מופיעים בו גם פיוטים שמורגשת בהם התרגשותו הדתית של רס"ג.

לכל המפעלים הספרותיים של רס"ג קדמה התייחסות של התורה וחז"ל, אך רס"ג הוא הראשון שהתייחס אליהם באופן שיטתי ומרוכז, ולכן מקומו בהגות ובלשון העברית הוא כה חשוב. רס"ג כתב בעברית ובערבית, ואף תרגם את התורה לערבית. ובכך אפשר ליהודים שהיו בני התרבות הבבלית, ולא הכירו היטב עברית, להתוודע ליהדות באופן מעמיק. נראה לי שאפשר לראות דרך מפעל הכתיבה הגדול של רס"ג שהוא אכן מנהיג פורץ דרך. הוא קיבל אחריות והתמודד עם אתגרים גדולים של הדור שלו: מול הקראים, הכופרים, המחלוקת סביב השיטה הנכונה של חישוב לוח השנה היהודי ועוד, והתמודד איתם בכבוד באופן שהשפיע ועדיין משפיע על היהדות. (אורבאך, 1971) (בן שמאי, 2015)

דבר העורך

כעורך העיתון היה לי ברור שהגיליון הקרוב צריך לעסוק ב"רס"ג. אין כל חולק על כך כי "רס"ג הוא תלמיד חכם בעל סדר גודל היסטורי. אין תקדים למינוי של מי שלא נולד בבבל לראש ישיבת סורא. הוא זכה להערכה מקיר לקיר. "רס"ג העשיר מאוד את ארון הספרים היהודי, ונתן כר נרחב ללימוד ולפיתוח נושאים רבים ביהדות כמו הסידור, הלשון העברית, הפיוט והמחשבה היהודית. תולדות חייו של "רס"ג נגעו לליבי, הוא עקר ממקום מגוריו כמה וכמה פעמים. ממצרים לישראל ומישראל לבבל, וגם שם לא ידע מנוח. התלבטתי רבות אם לשתף גם במחלוקות ובמריבות שפרצו סביב דבריו ומעשיו של "רס"ג. בסופו של דבר, החלטתי שגם בעניין זה עליי לעשות עבודה עיתונאית טובה ושיש מה ללמוד גם מהסוגיות האלו על נחרצותו של "רס"ג, על דעות החולקות עליו ועל האתגרים הרבים שהיה עליו להתמודד איתם. יש בהחלט מה ללמוד מהדרך שבה התמודד "רס"ג עם שלל האתגרים שהגיעו לפתחו. ניסיתי לחשוב אם יש מכנה משותף למפעלי חייו המגוונים של "רס"ג ומה הכוח המרכזי שהניע אותו. להבנתי, "רס"ג חי בתחושת דחיפות רבה. מתוך אהבה רבה לעם ישראל ולתורה, הוא ראה את השבר הקשה של היהדות המתמודדת בתוך תקופת הגלות עם אויבים מבית ומחוץ, ורצה לפעול כדי לחזק את עם ישראל ואת מצב התורה. כך אפשר להבין כיצד עמד מול מתנגדים רבים, בחריצות רבה, מתוך תביעת אמת נוקבת והקרבה אישית. כמו כן, חשוב לציין, שאישיות של "רס"ג יוצאת דופן בתחום נוסף. מעבר לבקאותיו העצומה בכל מקצועות התורה, "רס"ג היה בקיא בלימודי הפילוסופיה והתרבות הכללית. ידע זה צייד אותו בכלים להתמודדות עם אתגרי הדור הרבים. בדיון לגבי הפתיחות לתרבות הזרה, הוא נקט קו שהפילוסופיה והמדע מסייעים להבין את היהדות ולהתמודד עם הטענות נגדה. קשה לשער מה מתוך דבריו של "רס"ג יישאר לדורות, אך אני צופה שספריו של "רס"ג, ובעיקר ספר "אמונות ודעות", יישארו רלוונטיים גם בדורות הבאים. נראה לנו שעם ישראל ידע גם בדורות הבאים להכיר טובה למי שעמד בפרץ ויצר ללא לאות ספרים שהפכו לנכסי צאן ברזל של עם ישראל.

מקורות/טקסטים

ש' ב' אורבאך, עמודי המחשבה הישראלית, ירושלים תשל"א, עמ' 14-1.

ח' בן שמאי, מפעלו של מנהיג: עיונים במשנתו ההגותית והפרשנית של "רס"ג, ירושלים תשע"ה, עמ' 18-10.

"רס"ג אמונות ודעות, הקדמה ב', ד.

א' שביד, הפילוסופים הגדולים שלנו, תל אביב 2009, עמ' 25-19.